
Piyasanın Ahlâkî Buyruđu*

— ◆ —

Friedrich A. von Hayek

John Maynard Keynes'in *The General Theory* adlı kitabını yayınladığı yıl olan 1936'da, (tamamen tesadüf eseri) Londra Ekonomi Derneği'nde yapacağını başkanlık konuşmamı hazırlarken, ekonominin farklı bölümleri üzerine yapmış olduğum önceki çalışmamın genel bir yapı sunduğunu fark ettim. Buna göre, fiyat sistemi, milyonlarca insanın hakkında açık ve seçik bilgiye sahip olmadıkları olaylara, taleplere ve şartlara uyum göstermelerini sağlayan bir araçtı; dünya ekonomisindeki uyum, bilinçsizce gelişen bir takım uygulama ve yaklaşımlardan kaynaklanmaktaydı. Endüstriyel düzen-sizlikleri incelerken teşhis ettiğim ilk problem, yanlış fiyatın, insanî gayretleri yanlış yönlendirmesiydi; ben de bu disiplinin farklı dallarının peşine düştüm.

Ludwig von Mises'in İlhamı

Benim buradaki düşüncem, büyük oranda Ludwig von Mises'in planlı bir ekonominin ortaya çıkardığı problemle ilgili anlayışına dayanmaktadır. Kira sınırlamasının sonuçları ile ilgili önceki araştırmam, bana hükümetin fiyat sistemindeki engellemelerinin insanların ekonomik çabalarını nasıl alt üst ettiğini açıkça gösterdi; başka hiçbir şey, bunu bu kadar iyi yapamaz.

---

* Hayek, F. A., 1986, "The Moral Imperative of the Market", *In The Unfinished Agenda: Essays on the Political Economy of Government Policy in Honour of Arthur Seldon*, edited by Martin Anderson, 143-149. London: Institute of Economic Affairs.

Fakat esasında, bu basit, anlaşılır düşünceyi geliştirmek benim hayli zamanımı aldı.

Oldukça inandırıcı bulduğum ve merkezi planlamanın neden işlemeyeceğini gösteren Mises'in *Socialism*¹ kitabının başkalarını ikna etmemesi beni oldukça şaşırtmıştı. Kendime neden böyle olduğunu sordum.

Fiyatlar ve Ekonomik Düzen

Ekonominin temel görevinin, insanların hakkında bilgi sahibi olmadıkları koşullara adapte olma süreçlerini açıklamak olduğunu yavaş yavaş fark ettim. Bu şekilde bütün ekonomik düzen sadece bir olguya dayanmaktaydı. Bu olguya göre biz, fiyatları bir rehber veya işaret olarak kullanıp talepleri karşılamaya çalışmakta ve hakkında hiçbir şey bilmediğimiz insanların güç ve yeteneklerinden istifade etmekteydik. Bu, bizim asla anlamadığımız ve planlayamadığımız bir sisteme güveniyor olmamızdan kaynaklanıyordu. Bu sistem sayesinde biz, artan dünya nüfusunun ihtiyaçlarını karşılayacak refahı üretmekte ve her geçen gün bu refahın daha âdil dağıtılmasıyla ilgili yeni arzularımızı gerçekleştirmekteyiz. Aslında fiyatların işaretler olduğunu kavramak, milyonlarca bireyin çalışmalarında akla hayale gelmeyecek bir işbirliği yaratmıştı; bir anlamda bu, çağdaş güdüm teorisiydi ve bu düşünce, çalışmam sırasında benim rehberim oldu.

Bu durum, beni mevcut siyasî inançlarla, refahı temin edecek bu sistemin muhafazası (ki bu gereğinden fazla abartılır) arasındaki ilişkiyi araştırmaya zorladı. Her ne kadar Marshall gibi Adam Smith de 150 yıl önce, ekonomik sistemdeki başarının aslında sayısız bireyin hiç farkında olmadan faaliyetlerinde işbirliği yapmasının sonucu olduğunu anlamış olsa da, o, bu gerçeğe ilgili olarak kamuoyunun yol göstericilerine asla tam olarak inanmadı. Ben bunu anlatmayı kendime görev bildim ve burada yapmaya çalıştığım gibi bunu ana hatlarıyla ve birkaç kelimeyle ortaya koyabilmek, benim elli yılıma mal oldu; on yıl önce özlü bir şekilde bunu ortaya koyamazdım. Bugün medeniyetimizin ve refahımızın temelinde, işaretler sisteminin yattığı gün gibi ortadadır. Bu işaretler sistemi, mükemmel bir şekilde olmasa da, uymak zorunda olduğumuz ve hakkında doğrudan bilgi sahibi olmadığımız bir dünyada olup biten milyonlarca olayın etki ve sonuçlarından bizi haberdar eder.

¹ Yale University Press, New Haven, 1951; yeni basım: New York University Press, New York, 1985, ss. 143-49.

Piyasa Sisteminin Gelişimi

Gerçekliği kabul edildiğinde bu anlayışın olağanüstü önemli sonuçları vardır. Ya bu fiyat sisteminin mümkün olduğunca etkin bir şekilde çalışmasını sağlayacak kurumsal bir yapı oluşturmak için kendinize sınırlar koyacaksınız ya da onun işlevini bozmak için mücadele edeceksiniz. Eğer fiyatların, faaliyetlerimizi *bilinmeyen* hadise ve taleplere adapte edecek işaretleme olduğu doğruysa, bizim fiyatları kontrol edebileceğimize inanmamızın hiçbir anlamı yoktur. Siz eğer onun neyi sembolize ettiğini bilemiyorsanız, bir işaret geliştiremezsiniz. Fiyat sisteminin, tam rekabete dayalı bir piyasa teorisinin bile bizim hesaba katılmasını istediğimiz her şeyi hesaba katmadığını düşünmek yanlış olmaz. Eğer, fiyatlara doğrudan müdahale suretiyle sistemi geliştiremiyorsak, daha önce düşünülmemiş yeni metotlarla piyasaya bilgi akışını sağlamalıyız.

Bu yönde ilerlemek için hâlâ geniş ve boş bir alan vardır. Ayrıca, piyasanın bizim için ne yaptığının ötesinde, bize sunmadığı boşluğu dolduracak planlı bir organizasyon için büyük fırsat vardır. İşleyiş mekanizmasını geliştirdiğimiz taktirde piyasadaki elde edilebilecek en iyi sonuca ulaşırız. Kendilerine bakamayacak durumda olan insanlara (hükümet veya diğer organizasyonlar yoluyla) yardım etmek için bu piyasa sisteminin dışına çıkmak zorundayız.

Sosyalizm: Entellektüel Bir Hata

Bu tartışmadan, çok ciddi bir takım entellektüel ve ahlâki problemler doğar. Sosyalizmin istekleri, bana farklı değerlerden ziyade entellektüel hatayı yansıtır gibi geliyor. Sosyalizm, yeniden paylaşmayı umduğu mevcut refahımızın nasıl oluştuğunu anlamakta yetersiz kalmaktadır. Bu itiraz, 1978'de² London School of Economics'te yapmış olduğum bir konferansta, taslağını oluşturmaya başladığım bazı başka sorunları ortaya çıkardı. Temel sorun, sadece bir takım genel ihtiyaçların giderildiği ilkel toplumda muhtaç olduğumuz kurallarla ilgili doğuştan gelen duygularımızla, dünyanın her tarafındaki iş bölümünü mümkün kılacak ahlâktaki değişimler arasındaki çatışma idi.

Hakikaten de, meydana gelmesi insanlığın 3.000 yılını alan bu küçük gelişme, büyük oranda ilkelimize kadar işleyen ve kendimizi asla tamamen arındıramayacağımız çok güçlü duygusal duyarlıklarımızın itina ile özümsemişiyle gerçekleşti. Ben hâlâ süre gelen dayanışma düşüncesine bağlı kalarak buna kısaca değineceğim. Belli bir insan topluluğunun müşterek bir amaç

² "The Three Sources of Human", *Law, Legislation, and Liberty*'ye bir son söz olarak basıldı, cilt 3: *The Political Order of a Free People*, Routledge ve Kegan Paul, London, 1979, ss. 153-176.

için anlaşma yapması, birbirini tanımayan insanların oluşturduğu büyük bir topluma kesinlikle uygulanamayacak bir görüştür. Çağdaş toplum ve çağdaş ekonomi, küçük bir toplulukta yaşamının temeli olan bu düşüncenin büyük toplumlara uygulanamayacağını varsayarak gelişti. Çağdaş medeniyetin gelişiminin temel amacı, insanların sahip oldukları bilgiler doğrultusunda kendi düşlerinin peşinden gitmelerini sağlamak ve başkalarının istekleri doğrultusunda sınırlamaya tabi tutulmamaktır.

Sosyal Adalet Serabı

Aynı ikilem, sosyalizmin adalet ilkelerine uygun paylaşım talebinde de kendini gösterir. Eğer fiyatlar, yapmaları gereken şeyler konusunda insanlara rehberlik ediyorsa, o zaman siz, iyi niyetli olmalarından dolayı insanlara iltimas geçemezsiniz. Toplum huzuruna en iyi katkıyı nasıl yapacaklarını insanlara söylemek için fiyatları belirlemekten vazgeçmek zorundasınız -ve ne yazık ki bir kimsenin hemcinslerine iyilik yapma yeteneği, herhangi bir adalet ilkesine göre paylaştırılmamıştır. İnsanlar, hemcinslerinin ihtiyaçlarını gidermeye katkıda bulunma konusunda birbirlerine eşit pozisyonda değildir ve çok farklı tercihler (opportunity) arasında seçim yapmak zorundadırlar. Onların kendilerini, bilmedikleri bir yapıyla (ve hakkında bilgi sahibi olmayıp kendilerini belirleyen şeylere) uyumlu hale getirebilmeleri için, bizim onlara yapmaları gereken şeyi gösteren piyasanın kendiliğinden işleyen mekanizmasına müdahale etmememiz gerekir.

Fiyatların temel işlevi, insanlara gelecekte nasıl davranmaları gerektiğini göstermektir ve fiyatlar, insanların geçmişte yapmış oldukları şeylere göre belirlenemez. Bu durum, iktisatçıların, özellikle de klasik iktisatçıların ekonomi tarihinde göremedikleri bir gerçektir. Bizim çağdaş algımıza göre fiyatlar, insanların sistemin işleyişiyle uyumlu hale gelebilmeleri için, onlara yapmaları gereken şey hakkında bilgi veren işaretlerdir.

Önceden sadece üstü kapalı bir şekilde söylediğim şeyden, şimdi çok eminim; yani özgür bir toplumu savunanlarla sosyalist sistemi savunanlar arasındaki mücadele, ahlâkî değil, *entellektüel* bir çatışmadır. Böylece sosyalistler, çok tuhaf bir gelişimle yüzlerce yıldır ticarî ahlâkın pratik olarak baskı altında tuttuğu ve son yüzyılın ortalarından itibaren dünya ekonomisini yönlendirmeye başlayan bir takım ilkel içgüdü ve hislerin yeniden canlandırılmasına ön ayak olmuştur.

Piyasa

Ticarî Ahlâkın Düşüşü

130 veya 150 yıl öncesine kadar, Batı dünyasının şimdi endüstrileşmiş olan kısmında yaşayan herkes, ticarî ahlâk olarak isimlendirilen şeyin kurallarını ve gerekliliğini öğrenmeye başladı; çünkü bu insanlar, başkaları ile karşılıklı eşit ilişkiler içinde buldukları yerlerde küçük yatırımlar yapmıştı. İster efendi ister köle, isterse de bir ailenin ferdi olsun herkes, arz-talepteki değişimlere ve piyasadaki fiyatlara adapte olmaları gerektiğini kabul etmişti. Bu durum, geçen yüzyılın ortalarında değişmeye başladı. Önceden belki sadece aristokratlar ve hizmetkârları piyasa kurallarını yabancılar; iş, ticaret, finans ve son olarak da yönetimde büyük organizasyonların oluşmasıyla, 2000 yıl öncesinden beri gelişmekte olan piyasa ahlâkını öğrenmeden büyüyen insan sayısı giderek arttı.

Klasik eski çağlardan günümüze kadar belki de ilk kez, çağdaş endüstri devletinin nüfusu sürekli artan kısmı, ister üretici isterse tüketici olsun, değişen piyasa şartlarının ortaya çıkardığı olumsuzluklarla baş etmek için gerekli olan şeyleri çocukluk döneminde öğrenmeden büyüdü. Bu gelişme, insanlara rasyonel bir biçimde doğrulanamayan bir ahlâk ilkesini onaylamamaları gerektiğini öğreten yeni bir felsefenin yayılması ile eş zamanlı oldu. Adam Smith gibi birkaç kişi hariç, ondokuzuncu yüzyıldan önce hiç kimse şu soruyu tam olarak cevaplayamadı: Biz, asla rasyonel bir şekilde doğrulanamamış olan ahlâk ilkelerine niçin itaat etmek zorundayız? İnsanlara, ahlâk ilkelerinin rasyonel doğrulamalarının olmadığını öğütleyen yeni bir entellektüel akım, kapitalizmin temelini oluşturan bu tür ahlâk ilkelerinin bir çok insan tarafından kabul görmesine engel oldu.

Yaşamak mı Yoksa İdealler mi?

Bu bölünme, piyasa sistemine karşı giderek artan ve özellikle son yüzyılın sosyalist partileri tarafından daha da ileri götürülen muhalefeti izah eder. Ticarî ahlâkın gelişiminin neredeyse her aşamasında, ahlâk filozoflarının ve dinî önderlerin bu muhalefetleriyle mücadele edilmek zorunda kalındı ki, bu yeterince iyi bilinen bir hikâyedir. Sadece piyasa sisteminin yaygınlaştırılması ile canlı tutulabilecek kalabalık ve giderek de artmakta olan bir nüfusun olduğu bir dünyada yaşıyor olmamıza rağmen şu anda biz, insanların büyük çoğunluğunun (abartmıyorum) bu piyasa sistemine yeterince inanmadığı garip bir durumu yaşıyoruz. Bu, modern toplumun geleceğinin korunması açısından önemli bir sorundur ve insanların sosyalizmin iddialarına yönlendi-

rilmesi, bizi ilkel bir ahlâka geri götürür. Bu insanlar, piyasanın işbirlikçi sistemi sayesinde, bu nüfusun ihtiyaçlarını gidermeyi sağlayan yeteneğimizi yok etmeden önce bizler, içimizde bulunan ve sıkı piyasa disiplini öğrenmekten vazgeçtiğimizde ortaya çıkan bu doğuştan gelen, gelişmemiş hisleri tekrar bastırmalıyız. Aksi takdirde ihtiyaçları gideremeyeceğimiz için kapitalizmin çöküşüyle dünya nüfusunun büyük bir bölümünün perişan olması kaçınılmaz olacaktır.

Bu, geçmişte çözülmesi gerekmeyen günümüze ait ciddi bir sorundur. Dünya nüfusu, hattâ herhangi bir ülkenin başı çeken beyinleri bile, belirli bir ahlâka inanmaları gerektiği konusunda teorik bir düşünceye asla inanmayacaklardır. Ancak biz, yine de şunu kanıtlayabiliriz: İnsanlar, ticarî ahlâkın oluşturmuş olduğu düzene uymaya razı olmadıkları sürece, dünya nüfusunda meydana gelebilecek herhangi bir artışı kaldıramayacağımız gibi, şu andaki insanların da geçimlerini temin edemeyecek duruma geleceğiz.

Bir takım kitaplar, kapitalist ahlâkın gelişmesinin nüfus artışına neden olması açısından topluma büyük katkılarının olduğunu ve seleksiyon sürecinin tümüyle buna bağlı olduğunu ileri sürerler. Ben buna katılmıyorum. Eğer nüfus artışı bu derecede özendirilmeseydi, dünyadaki insanların çoğu muhtemelen daha mutlu olacaktı. Ne var ki dünya nüfusu, sadece piyasa sistemine bağlı kalınarak beslenebilecek kadar büyüdü. Bu piyasa sistemine bir alternatif getirme teşebbüsünün aptalca olduğu açıktır; bunun en canlı örneğini Etiyopya'da görmekteyiz.

Refah, ileri düzeydeki insanları gönüllü bir şekilde nüfus artışını sınırlandırmaya yönlendirdiği gibi, bu önemli dersi çok yavaş bir şekilde öğrenen bu insanlar, daha hızlı bir büyümenin kendi menfaatlerine olmadığını öğrenebilirler. Kurduğumuz medeniyetin karşı karşıya kaldığı bu ciddi soruna bir ekonomistin yapacağı en önemli katkı, mevcut nüfusumuzu korumak için, bu büyük nüfusun nedeni olan piyasa sistemine güvenmeye devam ederek sorumluluklarımızı yerine getirebileceğimiz konusunda ısrar etmektir.

Çeviren: Hasan Yücel Başdemir